

FEKETE SÁNDOR: PETŐFI ROMANTIKÁJÁNAK FORRÁSAI

Bp. 1972. Akadémiai K. 156 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 77. sz.)

Irodalomtudományunk filológiai szárnyának munkájába újabban, részint egyéni kedvtelésből, részint a nagy évfordulók révén erős rekonstrukciós hajlamok vegyülnek: egy-egy költőnkéről vagy nagy emberünkről mindent akarunk tudni; azt a valódi világot, amelyben élt, és azt az eszmei-kulturális szemhatárt, amely alakította, lehetőleg a maga teljességében, egykori konkrétságában rekonstruálni akarjuk, és különös, hol vadászra, hol detektívre emlékeztető szívóssággal nyomozunk minden apró adat és mozzanat után; csak a hézagtalanság látszik bennünket megnyugtatni. Vannak különösen hálás területeink, amelyek még nem veszték el a hagyomány kódében: Ady, Juhász Gyula, József Attila — velük kapcsolatban még mindig kerülhet elő ha több nem, egy levelezőlap, levél vagy egykorú emlékezés. Vajda Jánossal, aki maga is ködösíteni igyekszik az utókor számára élete folyását, már nehezebb a dolgunk; olykor, mint Arany esetében, a történelmi katasztrófák is vágnak egy-egy nagy rést az emlékhagyományba. Nem kell különösebben az okokra utalnom, amelyek Petőfit idestova száz éve már az ilyen gyűjtő- és kutatómunkának egyik központi alakjává avatják. *Petőfi napjai a magyar irodalomban* — ez a címe Endrődi Sándor gyűjtésének; de az életút egyes fázisaival kapcsolatban már Petőfi óráiról is beszélhetünk: Dienes András Petőfi utolsó heteit-napjait szinte órákra rekonstruálta. Persze, Petőfi rangjával kell bírni ahhoz, hogy valaki méltó legyen ennyi ügybuzgalomra. Miután már a feltáró munka eredményei és nagy szintetikus alkotásai látán hajlandók voltunk némi önelégtelenségbe esni, az utóbbi évtizedek azzal a meglepetéssel szolgáltak, hogy még mindig vannak lapangó területek, esetleg — mint Mezősi Károly kimutatta — vidéki levéltárakban. Az igazi meglepetéssel Fekete Sándor szolgált, immár második kötetecskéjével. Nem kevesebb történt, mint hogy egy új közeget tárt fel Petőfi emberi és kulturális világából, horizontjából, amely közegről eddig inkább csak szórványos adataink voltak, talán azért is, mert nem tulajdonítottunk különösebb

jelentőséget neki. Ahogy Fekete kibúvárolta, a színészélet, ez az életforma és hivatás, amelyben a fiatal Petőfi életének hosszú hónapjait töltötte, több volt elhibázott kísérletnél vagy szervezett nyomorgásnál: a megismert szindarabok révén olyan eszmei és irodalmi légkört jelentett, amelynek szerep jutott Petőfi emberi és költői fejlődésének irányításában — ha nem éppen megalapozásában. Természetesen a fő gond itt is elsősorban a közeg rekonstruálására irányul; az eredményt, összegezve s már a színész-éveken túla is kiterjesztve, a kötet végén található táblázat mutatja. Többféle fokozatban arról ad számot: mely művekben lépett fel személyesen Petőfi, mely darabokat játszottak a társulatok, amelyeknek tagja volt — s aztán azokat a műveket sorolja fel, amelyeket színbírálati, maga és kortársai említése szerint ismert, olvasott. Mintegy 80 szerző 160 darabjáról van szó, de az állag még nem teljes; vándorszínész korának vannak feltárhatalatlan szakaszai; ismernie kellett számos olyan drámát, amelynek szerzőjét soha nem említi (Molière, Vörösmarty). A mű érdemi része azzal a kérdéssel foglalkozik: abból, amit Petőfi játszott-látott-olvasott, mi milyen címen lett különösen hatékony a fiatal költőben, mennyiben vált, hogy a szerző címadáásával éljünk, Petőfi romantikájának forrásává.

A közeg értékéről és jellegéről túl nagy illúzióink nem lehetnek. Azonos volt ez vándortársulataink műsorával, azzal, amit az akkori vidéken játszani lehetett. Kevés magyar darab, annál több idegen, főként németből való fordítás vagy átdolgozás. Ma is becsült nagy név alig akad közöttük: Hugo, az id. Dumas, Goethe, Schiller, elvéve Shakespeare, néhány ma már csak történelmi értékű magyar: Gaál József, Kisfaludy Károly, Nagy Ignác, Szigligeti. Ha egy-egy hasonló szintű német felbukkan, az már színvonalat jelent: Körner, Nestroy — a nevek nagy részét az utókor már némi megbocsátó mosollyal fogadja, mint Birch-Pfeiffer, Kotzebue vagy Raupach és sok más esetében. Ahogy ma szoktuk mondani, a nagy magyar irodalmi

hullám alatt meghúzódó, idegen forrásokból táplálkozó „szubliteratúra” volt ez; a kor irodalmi életének egy eddig kevésbé figyelembe vett alsóbb szintje, aminő más műfajban a századelő népszerű regényirodalma lehetett.

Nem új felismerés, de Fekete művében meggyőzően éled újra az az irodalomszociológiai tény, hogy az ilyen szubkultúra ösztönzéseket adhat nagy tehetségek kibontakozására, képezheti mintegy azt a táptalajt, amelybe legalábbis egy pár hajszálgyökereit lebocsáthatnak. Arany a lángelme föllépésének előzménye gyanánt jó középszerű költőgárda meglétét tartja hasznosnak; de ő maga is támaszkodott a magyar verses és prózai epika akkor már rég elavult, középszerűként sem értékelhető művelőire. Petőfire visszatérve, Fekete Sándor kutatásainak érdemleges részében éppen olyan hatásmozzanatokat derít fel, fáradságos filológiai aprómunkával, amelyek őt ebből a különös közegből érték. Talán egy-két rövid utalás: a „koldusbot és függetlenség”, a sorssal való szembeszállás magatartásának kialakulását és megfogalmazását elősegíthette Karl Holtei német drámaíró *Lorbeerbaum und Bettelstab* című drámája, amelynek egyik szerepét Petőfi Kecskeméten játszotta. A diadalmas „korszellem” eszméjének kialakulásához hozzájárulhatott Raupach *Korszellem* című bohózata, amelyben Petőfi ugyancsak föllépett. Még Kotzebue bohózataitól is kapott valamit: a *Kisvárosiak*-ból a vidéki kispolgár rangkorságának kifigurázását. Gaál József *Peleskei nótárius*ának Baczur Gáspárja is alakította: a típustól kapott ösztönzések a magyar nemes csipőszatírjáig vezetnek. A kor érzelmes-kispolgári drámái befolyásolják Petőfi szemléletét a nő hivatásáról; a szórványos Schiller-hatásból a lázadó hős típusával ismerkedett meg, s átélte azt a nyomasztó belátást, hogy — ellentétben a költőivel — a színész hivatása és művészi teljesítménye, bármilyen ragyogó is, nyomtalanul tűnik el a múltó idővel.

A további felsorolást mellőzve: a pontos filológiai, olykor mikrofilológiai módszer alkalmazásának köszönhető, hogy tisztázódik néhány Petőfi fejlődésével kapcsolatban nem közömbös kérdés, és néhány balvélemény eltűnik. Schiller *Don Carlosa* nem határozott Petőfire, mert színész korában ezzel a darabbal nem találkozhatott. Az eddigi Petőfi-irodalom regisztrálja Petőfinek az id. Dumas iránti szeretetét és nagyrabecsiségét; Fekete Sándor tisztázza: mikor mit ismerhetett meg drámáiból és regényeiből — s mi lehetett az, amit éppen az ismeretes költői útlelvel-bejegyzés idején olvashatott. Váratlan módon, a hatáskutatás szempontjából éppen Dumas bizonyult a legtermékenyebbnek: a romantikus Petőfi-életmű kialakulásához olyan nagy motívumokkal járul hozzá,

mint a költői igazságszolgáltatás merész kihívása, a bűn diadalának és az erény elbukásának ábrázolása, főként pedig az „ítélkező hős” típusának megalkotása, aki átlagon felüli ember, s bűn és erény földi harcában maga szolgáltat valami nagy tettel igazságot.

Megadva a kellő elismerést a bátor és leleményes fölfedezőnek, aki Petőfi életének új dimenzióját tárta föl előttünk, s aki a pusztá anyagszerű feltáráson messze túlmenve értékelni, jellemezni is próbált, s főként nem mulasztotta el az új tanulságokat eddigi tudomásunkkal konfrontálni, az összkép egyes jelentős vonásait újra rajzolni — mondom, mindezt elismerve mégis éppen ebben az irányban kell megállapításait tüzetesebben vizsgálat alá vennünk. Helytállóak-e azok a következtetések, amelyeket anyagából levon, nem ragadja-e olykor a konkviztádorok öröme túlzásokra, vagy nem térítik-e előttelei hamis irányokba?

A könyv címéből és általános tendenciájából kiindulva legelső kérdésünk és kételyünk az: ez a különös színházi-drámái félírodalmi közeg csakugyan romantikus jellegű-e? Ha azt a bizonyos nyolcvan nevet végignézzük, s nyomukon az akkori vidéki szintársulatok repertoárját megpróbáljuk összesíteni, olyan tarka készletet kapunk, amelyre egyetlen, pláne magasabb igényű irodalmi irányzat sem tarthat kizárólagos igényt. Még az előző századból is él egy s más, legalább átdolgozásban (Schiller); az európai kortárs vagy közvetlen megelőző drámairodalomból alig tűnik fel egy-egy név: Hugótól egyetlen darabra van adatunk. Byron későbbi könyvélménye Petőfinek; a viszonylag legkiemelkedőbb szerző az id. Dumas; a német nagyromantika drámái hogy is jutottak volna be ebbe a közegbe — holott az első években tagadhatatlan a műsor német jellege, csak utóbb következnek be fordulat a franciák javára. Annyi talán igaz, hogy ezek a drámák olyan motívumkészlettel és cselekmény-anyaggal dolgoznak, amely a valódi romantika lesüllyedésének tekinthető. Egy-egy vándortársulat másora nyilvánvalóan úgy állt ez időben össze, hogy az egymás közt adogatott és kölcsönzött műsor egyik forrása a hagyomány volt, a másik Pest, a végső szálak egy része pedig alighanem a hazai német színházhoz vezetett.

Ennek tudatában jogosan kérdőjelezhetjük meg a lelkes fölfedezőnek következő megállapítását: „A költő színészként az élő európai művészet új törekvéseinek lett részese, megismerte és hasznosította a törekvéseket a maga számára.” Kizártnak tartom, hogy Fekete színpadművészetre, dramaturgiára és hasonlókra értené a mondottakat. Ha meg a drámairodalomra érti, éppen a kötete végén található címjegyzék az eleven cáfolat. Színházművészet dolgában, európai szemmel

nézve még a Pesti Magyar Színház sem lehetett akkor valami élenjáró, legfeljebb néhány kiemelkedő színész művelte magát tudatosan; modern színházi törekvések pedig mit kerestek volna egy vándortársulat viszonytagságos életében? Modernnek a maga korában legfeljebb Szigligeti minősíthetjük, akit vidéken is sokat játszottak; beszédes tény, hogy sem a *Bánk bán*, sem Vörösmarty nevére nem bukkanunk Petőfi műsorában. A valóságnak tehát inkább az felel meg, hogy Petőfi a színészet révén az akkori német és francia drámai szubliteratúra közegébe merül bele, elég kiadósan.

Az aztán más kérdés, és a kötetcskének legfőbb elvi tanulsága, hogy a génusz ösztönzéseket és gazdagodást kaphat, éltető nedveket szívhat ilyen sovány talajból is. Petőfi e tekintetben nem áll egyedül a világirodalmi nagyok között; inkább igazolója egy régebbiről is ismert tényállásnak. De — megint a fölfedezés öröme utalva vissza — ebből aztán nem szabad olyan következtetéseket levonni, hogy „1839 és 1843 közt a világirodalom hatásai elsősorban vagy legalábbis igen jelentős mértékben a színpad közvetítésével érték költőnket”. Nagyon félértékeljük ezeket a magyar fordításban játszott idegen drámákat. Nem, ez nem volt „világirodalom”. Az új közeg ismerete nem szabad, hogy eltorzítsa perspektívánkat: a nagy Petőfinek nem ez a színházi világ volt az igazi irodalmi és kulturális atmoszférája. Ha az irodalmi hatásokról elmélkedünk, rangsort kell állítanunk: igazán azok hatnak, akik az egyéniség egészét és mélyebb rétegeit formálják; hogy egyik költő komolyan hasson a másikra, ahhoz legalábbis részleges belső azonosság szükséges. A hatás akkor igazi, ha az egyik költő ráébreszti a másikat szunnyadó képességeire, ha műfajban-megformálásban-életlátásban új utakat nyit meg előtte. Ilyen jellegű hatásokat pedig Petőfi nem Raupachtól és Holteitől kapott — a műfaji különbségeket nem is nézve. Színész korában esetleg még nem, de pesti költő és újságíróként már benne él a negyvenes és korábbi évek hazai és európai magas irodalmának világörében; ezt az egész színész-irodalmi világot egykettőre maga mögött hagyja. Egyoldalúak lehetnek, de nem jártak helytelen nyomon azok a régebbi Petőfi-kutatók, akik íhletőiként a klasszikus nagyságokra irányították a figyelmet. Ebben a felsőbb szintben szükségképpen jelen van a század nagy romantikája, de nem korlátozódik egyetlen korszakra vagy irodalmi irányzatra. Otthonosan mozog a német irodalom romantika-utáni, poétikus realizmus-előtti szakaszában; együttérez az Ifjú Németországgal; esztétikáját, Goethemegvetését tőlük vette. Itthon sem rögzött meg Gaál Józsefnél és Szigligetinél; *A karthauzinak* lelkes olvasója volt; kimutathatók

azok a szálak is, amelyek Kölcseyhez, Vörösmartyhoz fűzik. Követi a kor általános Dickens-imádatát; e révén a biedermeier-realizmus derűsebb világába tesz kirándulást. A filológia itt már kevésbé jár jól motívumok, képek, sorok lajstromozásával: egészben kell gondolkodnia, néznie kell az ébresztőművelő hatást az írói szemléletben, az új költői funkció és magatartás, főként az új típusú líra kialakulásában.

A komoly, nagy hatásokat tehát nem a színpadi szubliteratúrából vonta ki Petőfi, de abban igaza van Feketének, hogy a vele való megismerkedés nem múlt el nyomtalanul. Határozottabb lehetne annak megítélésében és értékelésében: mit vont ki Petőfi magának ebből a kétesértékű közegből. Mind igaz, amit eredmény gyanánt fel tud mutatni, de ha az életműben lokalizáljuk, alig több forgácsnál, apró, olykor jelentősebb motívumnál. Azt foglalta szavakba, ami benne volt a kor levegőjében, vagy ott derengett az egyéniségben. A „koldusbot és függetlenség” a korai drámától a nagy vers megköltéséig benne lappanghatott, de csak azt fogalmazta meg, amit Petőfi úgyis gyakorolt. A korszellem fogalmának és jelentőségének megsejtése is bekövetkezhett volna Raupach komédiája nélkül is. Az *Egy pohár* vízben nyomtatékosan emlegetik a sajtó függetlenségének követelményét — de ki volt ekkor hazánkban olyan haladó szellem, aki nem így gondolkozott? Amikor Petőfi tolla tisztaságára hivatkozik, fülében csenghetnek a vigjáték szavai, de csak a szavak; az eszme őbenne magában forrt ki. Önrizzel hivatkozhat fölfedezésére: Ducange melodramájának és *A hóhér kötelének* cselekményképlete, a két főszereplő beállítása csaknem azonos, a függőség tehát erős — mivel azonban Petőfinek egy másodrendű alkotásáról van szó, itt is a motívum-átvétel külsődleges, talán csak pillanatnyi szükségéből történt, és nem mozdította elő az igazi alkotói önki-fejezést.

Valamivel komolyabban értékelhetők azok a motívum-átvételek, amelyek az id. Dumas drámáira vezethetők vissza. Ebből a nem is olyan méltatlan forrásból olyasvalami sugárzott Petőfire, ami ébresztő, érlelő tényezőnek bizonyult magatartásbeli és művészi fejlődésére. Ha egy kicsit túlhangsúlyozza is Fekete, amikor Kotzebue, Raupach, Holteiről azt mondja: „e neveket sem szabad kihagynunk költőnk fejlődésrajzából” — Dumas-t már az ő nyomozása alapján csakugyan lehetetlen volna kihagyni. Ez azonban már átvezet bennünket a kötetnek címében is jelzett, anyagából legközvetlenebbül adódó kérdéshez: ez pedig Petőfi romantikája, egyéniségének és életművének romantikus volta. Fekete Sándor anyaga itt jut igazán a maga szerepéhez: mennyire járul hozzá ennek

a kérdésnek a tisztázásához, mennyivel teszi világosabbá a Petőfiről alkotott összképünket. Ismeretes, hogy külföldi (francia, szovjet) irodalmárok Petőfi romantikus voltát magátólértendőnek veszik; eléggé kivethető a rokonítás alapja is: nyilvánvalóan a francia romantika második, a júliusi és februári forradalom közé eső hullámának szellemi-ideológiai légköre az, amelyet háttér és viszonyítási alap gyanánt használnak. Hazai irodalomtörténetírásunk árnyaltabban ítél ebben a kérdésben. Fekete Sándor átveszi Sötér István álláspontját, amely elismeri Petőfi egyéniségének romantikus vonásait és életművének romantikus elemeit, de azt is hangsúlyozza, hogy meg is haladta a romantikát. „Ma Petőfit az európai romantika legnagyobbjai közé sorolhatjuk... Petőfi nemcsak romantikus, de romantikus is!” Az életpályáról nem is szólva, valóban nem nehéz utánarajzolni Petőfi portréján a romantikus vonásokat, éppen verses és prózai önjellemzései révén: a „szaggatottság” hangsúlyozása, a föltétlen azonosulás érzelmeivel, a költői képzelet kultusza, a hajlam az egzaltációra, a korlátok nem-tűrése, a hivatal- és filiszterellenesség stb. De olyan képződmény ő, akinek hovatarozását nem lehet merev kategóriákkal elintézni. Valóságérzéke alapján nem romantikus, természetelménye empirikus; nincs meg nála az ősiség, az eredet kultusza. Esztétikájában, érték- és formaideáljában pedig már nyilvánvaló a romantika túlhaladása. Tagadhatatlan, hogy igazi nagy műfaja a líra — itt pedig, azt hiszem, nem alaptalanul tartjuk az európai lírai realizmus egyik reprezentálásának.

Érzésem szerint Fekete, a föltárt új anyag nyomán, ezt az összetett egyedi képletet leegyszerűsíti, legalábbis nem bontja ki kellőképpen, és talán egyenetlenül osztja el a hangsúlyokat is. Azt olvassuk nála, hogy Petőfi a vándorszínész korában megismert francia színművekből „a romantikus típusok és helyzetek felépítésének technikáját tanulhatta el” — majd: „romantikája a személyes sors hitelességével megpecsételt alkotásmód”. Félek, hogy Fekete engem is az értetlen konzervatív irodalmárok közé fog utasítani, de — nyilvánvalóan az életmű epikus és drámai elemeire lokalizálva, én úgy érzem, Petőfi éppen ott kevésbé eredeti, igazi és művészi, ahol a francia romantikából tanult technikát és típusokat alkalmazza. Ez mégiscsak egy másodlagos vonulat a valóban világ-irodalmi szintű líra hátterében; lehet, hogy színészeiben tanulta, de nem tudja a maga egyéniségének igazi kifejezőjévé tenni; kellékszerűen nyúl hozzá akkor, amikor kellő kiértelmezés nélkül kísérletezik, amikor önnön költői erejétől idegen feladatba kap. Hogy *Az apostol*, az egyetlen komolyan szóba jöhető alkotás mennyire romantikus jellegű

vagy nem, az külön tanulmányt érdemelne. Persze talán mégiscsak van valami Petőfi-ben, amit csak a romantika eszközeivel tud kifejezni — de nem tudja teljesen kiforrni.

Petőfi romantikus voltának megítélésében a kulcsponthoz: milyen fogalmat alkot magának Fekete a romantikáról. Azt hiszem, nem a szemléletében, inkább a megfogalmazásában van egyoldalúság: szövegéből az derül ki, hogy a romantikát azonosítja a fennálló társadalmi rend elleni lázadással. „A múlt század egész első felében a romantika *uralkodó* vonása épp az érvényes világrend elleni tiltakozás, amely jórészt épp a francia forradalomból meríti eszméit.” Thiers „felfogott valamit a romantika lényegéből — azt, hogy a romantika, kivált Franciaországban, a lázadás irodalma”. Még néhány hasonló helyet idézhetnénk — azt azonban nem szükséges külön hangsúlyozni, hogy a romantika egy sokoldalú, eszmei, magatartásbeli, esztétikai jegyekből összetett széles körű irányzat, korstílus, amelyet egyetlen magatartásbeli jegye alapján megfogni aligha lehet. Azt, hogy egy nagy költő, mondjuk éppen Petőfi, romantikus-e, sok-sok jegy és ismérv alapján lehet csak eldönteni. Az meg aztán szembezőkő igazság, hogy nem minden lázadás romantikus; a fennálló rend ellen támadni is sokféleképp lehet; a fiatal Németország mozgólódásai sem hiába hívták ki a hatóságok félelmét és ellenintézkedéseit. Pusztán a lázadás ténye nem minősíti Petőfit romantikussá.

A romantikához nyilván hozzá tartozik egy bizonyos művészideál és művészsors is. Eppen ez Fekete egyik fő argumentuma. Petőfit azért is sorolhatjuk ma az európai romantika legnagyobbjai közé, „mert páratlan tudatossággal vállalta és beteljesítette a romantikus művészsorsot”. Itt az irányfénnyt *Az apostol* adja, amelynek főhőse feloldhatatlan, tragikus ellentétbe kerül korával és társadalmával, és vállalja a vértanúságot — a Sors, nyiss nekem tért Petőfije ez, az 1848-as nyár Petőfije ez, a tendencia tehát valóban hiteles —; csak az a kérdés: ez-e a döntő vonás költői életsorsában? A Chattertonok, a Czako Zsigmondok sorsát akarta-e vállalni? Hiszen mint költő egyik napról a másikra közönséget és páratlan népszerűséget szerzett magának; barátok és megértők tömege vette körül, egy fiatal eszmei és érzelmi közösség vezére volt; elszigetelődésének fázisai és okai nem jellemzőek a tipikus romantikus ideológusra. Azt pedig, amire Fekete hivatkozik, hogy költőileg akar végigrohanni az életúton, fiatalkori, félkomoly kijelentésnek kell vennünk; vándorlásait, ismétlődő körútjait nem a romantika élményésége mozgatja. Valójában nem bohémeskedik; Illyés Gyula ismételtlen kiemeli azt, mennyire komoly az élet praktikus követelményeivel

szemben, mennyire igyekeznek szolid anyagi és családi körülményeket teremteni.

Mindezt inkább vegyük továbbgondolásnak, mintsem határozott tagadásnak. A kéte-lyekkel szemben egy nagy pozitívumot ki kell emelnünk: a könyvecske olvasása után Petőfi egyéniségének egy jelentős vonását tisztább megvilágításban látjuk. A régebbi kutatók közül Horváth János nagyszabású adatgyűjtését a magáéval kiegészítve, feltűnően nagyra találja a Petőfi életművében kimutatható kölcsönzéseket, átvételeket, utánérzéseket. Rendkívül érdekes a párhuzam — még egy költő van a magyar irodalomban, akinél ilyen sűrűn bukkannak elő idegen ihlet nyomai, ez pedig Babits Mihály. Szellemes és meggyőző a különbség megállapítása is: az olvasmányok Babitsnál élménypótlók, az élményekben dúsgazdag Petőfi „saját tapasztalatainak igazolását keresi és lel meg az európai romantika divatos műveiben”; a kölcsönzéseket megélt élményeinek kifejezésére használja föl. Abban egyetértünk, hogy a költői reminiscenciák nagy tömege sem teszi problematikusá Petőfi eredetiségét, egyéniségének és életművének utánozhatatlanul egyedi jellegét. Mennyiségben bármily meghökkentőek is az idegen elemek, jórészt annyira periférikus jellegűek, annyira nem haladják túl — a mélységet nézve — azt a szintet, amelynek elsajátítása nélkül egy költő sem tudná a mester-ségét begyakorolni — hogy ezektől az ő páratlan eredetisége vitathatatlan marad. Ha a mélyebb, művelő hatásokat nézzük, amelyek egyéniségét és alkotóerejét érintet-ték, ez az egyediség már bizonyos össze-hangzó függőségben van korától, amaz évtize-dek néhány nagy áramlatának (romantika, Ifjú Németország, korai realizmus) néhány nagy impulzusától. A megszívlelendő az, hogy ebben a spontán, „természetes” költé-szetben is mennyi kultúrelem van; hogy ez a fiatal vagabundus mennyire éhes a kultúrára, mennyire igyekszik annak világába beleme-rülni. Már a kortárs Gyulai kiemeli, hogy szakadatlanul művelte magát, sokat olvasott,

de mindent igen könnyen megemésztett, magához idomított. Éppen ez az, ami dön-tően megkülönbözteti a Babits—Csokonai-féle könyvfalóktól, még talán Arany János-tól is. Ahogy Fekete mondja, megvannak a maga rendszerbe foglalható elfoglaltságai. Erősen válogat; a kultúra dimenziójából csak olyan szférákba merül bele, ahova saját egyénisége, ideáljai, élményvilága tovább-élésének és kiteljesedésének vágyképe vonzza: ő magát találja meg és növeli meg az európai irodalom válogatott tartományaiban. Amohó-ság a láng mohósága, amely a maga lobogá-sának keres új meg új táplálékot: az egyéni-ségen az expanzivitás uralkodik. Ez persze arra is feljogosít, hogy színész-olvasmányait megint kritikával nézzük: ott még alig szó-lalnak meg a költőegénység elemi őszönei.

Hadd fűzzek még néhány megjegyzést a rendkívül tartalmas és gondolatébresztő könyvecskéhez. A tények és összefüggések talaján biztosan mozog, de az értékelésben olykor a kelletténél jobban megnyomja a tollat. Ha Petőfi 44-es, néhány soros színi-kritikáit, inkább glosszáit „a legírabb önvai-lomások”-nak deklaráljuk, az ilyen kijelen-tésekkel csak leszállítjuk a minősítések érté-két. A már érintett német és magyar vig-játékokban való szereplés révén Petőfi „részt vett a reformellenességgel szembeszálló, ha-ladó, liberális korszellem propagálásában”. Ez, sajnos, csak az elég gyér számú és az ilyesmi iránt kevésbé fogékony vidéki pub-likum előtt történt. Meglepetéssel olvasom, mindjárt az előhangban, hogy „a konzerva-tív magyar irodalomtudomány általában vét-kes és elítélendő rossznak tartotta a romanti-kát”. Ezt Horváth Jánosnak a *Felhők*ről alkotott ítéletével dokumentálja. Ez lehet vita tárgya, de vitán felül állnak azok a mes-teri ábrázolások, amelyeket Horváth a magyar romantikus költőkről éppen nem elítélő tónusban adott — s vajon nem Hor-váth élte-e bele magát páratlan megértéssel Vörösmarty romantikájába?

Barta János

NAGY MIKLÓS: KEMÉNY ZSIGMOND

Bp. 1972. Gondolat K. 259 1. (Irodalomtörténeti Kiskönyvtár, Magyar írók 7.)

Nem könnyű a kritikus helyzete, ha Nagy Miklós szép összegzésén töpreng. Alig találja azt a bizonyos „szilárd pontot”, ahonnan tájékozódhat, vitathat, vagy más lehetősé-gekre mutathat rá. Mert mindenképpen rend-hagyó könyvről van szó! Akkor vállalkozott rövid, népszerű pályaképre, amikor még alig mozdult el a holtpontról a Kemény-kutatás. Nem várhatjuk tehát, hogy valamiféle kon-

szenzust adjon, hogy kimunkált eredménye-ket népszerűsítsen, de éppen ezért túlságo-san könnyű dolog odamutatni a vitásra, a tisztázatlanra, a bizonytalant átívelő meg-oldásokra. Ráadásul adva voltak a sorozat, a műfaj speciális követelményei is: esszé-szerű tárgyalás, amely a stílus fordulataival, az anyagát élvező historikus ötleteivel fut-tatja be a súlyos, gyakran komor anyagot.